
МОСКАЛЬОВА А.С.,
кандидат психологічних наук,
доцент, кафедра психології
управління, Державний вищий
навчальний заклад «Університет
менеджменту освіти» НАПН
України, м. Київ

ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА ТРЕНІНГУ «ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ КЕРІВНИКІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДО ПОДОЛАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КРИЗ: НА ОСНОВІ ГЕНДЕРНОГО ПІДХОДУ»

У статті висвітлено надзвичайно актуальну проблему, а саме – підготовка керівників загальноосвітніх навчальних закладів до подолання професійних криз з урахуванням гендерного підходу. Проаналізовано ряд літератури, яка спрямована на вивчення даної проблематики та узагальнено деякі підходи. Виявлено певну специфіку, яка направлена на тренінгову діяльність з слухачами курсів підвищення кваліфікації системи післядипломної педагогічної освіти. Розроблено тренінг «Психологічні умови підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів до подолання професійних криз на основі гендерного підходу» та подано результати експериментальної його апробації.

Ключові слова: криза, професійна криза, керівники загальноосвітніх навчальних закладів, тренінг, технологічний підхід.

В статье освещена чрезвычайно актуальная проблема, а именно – подготовка руководителей общеобразовательных учебных заведений к преодолению профессиональных кризисов с учетом гендерного подхода. Проанализировано ряд литературы, которая направлена на изучение данной проблематики и обобщены некоторые подходы. Выявлено определенную специфику, которая направлена на тренинговую деятельность

со слушателями курсов повышения квалификации системы последипломного педагогического образования. Разработан тренинг «Психологические условия подготовки руководителей общеобразовательных учебных заведений по преодолению профессиональных кризисов на основе гендерного подхода». Для разработки тренинга были использованы технологический подход (Л.М. Карамушка), который содержит три блока (содержательно-смысловой, диагностический, коррекционно-развивающий). Тренинг содержит три содержательные модули: Модуль 1. Психологические основы исследования проблемы профессиональных кризисов руководителей образовательных учреждений: гендерный подход. Модуль 2. Методики исследования проявлений профессиональных кризисов руководителей образовательных учреждений на основе их гендерной идентичности. Модуль 3. Психологические условия подготовки руководителей образовательных учреждений к преодолению профессиональных кризисов на основе гендерного подхода. Представлены результаты экспериментальной апробации тренинга.

Ключевые слова: кризис, профессиональный кризис, руководители общеобразовательных учебных заведений, тренинг, технологический подход.

In the article disclosed extremely problem, namely - Preparation Leader mainstream schools wound rolled overcome it professional kryzis with through gender approach. The row of literature which is directed on the study of this problems and some approaches are generalized is analyses. A certain specific which is directed on trainings activity with the listeners of courses of in-plant training system of postgraduation pedagogical education is exposed. Training is developed the «Psychological terms of preparation of leaders of general educational establishments to overcoming of professional crises on the basis of gender approach». Training is developed the «Psychological terms of preparation of leaders of general educational establishments to overcoming of professional crises on the basis of gender approach». Training contains three rich in content modules: Module 1. Psychological bases of research of problem of professional crises of leaders of educational establishments: gender approach. Module 2. Methods of research of displays of professional crises of leaders of educational establishments on the basis of their gender identity. Module 3. Psychological terms of preparation of leaders of educational establishments to overcoming of professional crises on the basis of gender approach. The results of experimental approbation of training are presented.

Key words: crisis, professional crisis, leaders of general educational establishments, training, technological approach.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Актуальною проблемою сьогодення є підготовка керівників загальноосвітніх навчальних закладів до подолання професійних криз. Це обумовлено тим, що ситуація, яка відбувається в нашій державі спонукає до того, що керівники освітніх організацій мають бути психологічно готовими до подій, які відбуваються з ними, у тому числі до тих, які критично впливають на керівників різної статі. Крім того, проблема підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів до подолання професійних криз з урахуванням гендерного підходу, не виступала раніше предметом дослідження.

Дослідження виконано в рамках наукової теми кафедри психології управління ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України «Психологічна підготовка керівників освітніх організацій до діяльності в умовах змін» (2012-2014рр., науковий керівник – проф. О. І. Бондарчук)

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз наукової літератури надав можливість виявити певні аспекти зазначеної теми, а саме: концептуальні положення щодо криз особистості загалом і в професійній діяльності, зокрема, які подані в працях російських (Л. Ф. Алексєєва [1] та ін.), українських (О. І. Бондарчук [2], О. А. Донченко [3], Т. М. Титаренко [3] та ін.) і зарубіжних (Е. Еріксон [5] та ін.) дослідників.

В результаті аналізу останніх досліджень і публікацій виявлено:

1) Змістовні психологічні ознаки, характеристики і критерії предмета дослідження – психологічних умов підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів до подолання професійних криз. Методичну базу склали: авторські анкети [5; 6] «Діагностика рівня обізнаності керівників освітніх організацій щодо

особистісно-професійних криз особистості», «Визначення особливостей професійних криз керівників освітніх закладів», методика «Особистий профіль кризи» [5], «Психобіографічна анкета» [6].

2) Моніторинг уявлень керівників освітніх закладів стосовно розуміння сутності професійних криз особистості, проведений у Центральному інституті післядипломної педагогічної освіти НАПН України, виявив наявність нагальної проблеми, яка потребує досконалого вивчення. Аналіз отриманих результатів надав можливість виокремити кількість жінок-керівників, які входять до групи з середнім (55,8%), низьким (27,1%) і лише невелику кількість (17,1%) з високим рівнем розуміння сутності змісту професійних криз. Серед досліджуваних чоловіків-керівників виявилось: 51,5% осіб із середнім, з високим 30,3% та 18,2% осіб з низьким рівнями знань. Відмічено і значний показник щодо наявності як у керівників-жінок, так у керівників-чоловіків особистісної кризи. Отримані дані вказують на те, що це питання потребує досконалого вивчення задля того, щоб надати можливість керівникам освітніх закладів (як чоловікам, так і жінкам) оволодіти знаннями, уміннями та навичками конструктивного подолання професійних криз з метою поліпшення навчально-виховного процесу освітнього закладу.

3) Усього в дослідженні взяли участь 102 керівники ЗНЗ, які проходили підвищення кваліфікації в ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України. Статистичне опрацювання даних і графічна презентація результатів здійснювалась за допомогою пакета статистичних програм SPSS (версія 17.0).

Відтак метою нашого дослідження є розробка та апробація тренінгу «Психологічні умови підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів до подолання професійних криз на основі гендерного підходу»

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На основі аналізу наукової літератури, теоретичного аналізу даної проблеми, а також практичного досвіду розроблено програму тренінгу «Психологічні умови підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів до подолання професійних криз на основі гендерного підходу».

Метою тренінгу є підвищення психологічної компетентності щодо подолання професійних криз керівниками освітніх організацій на основі гендерного підходу.

Завданнями тренінгу є: оволодіння керівниками освітніх закладів знаннями щодо поняття змісту, видів, стадій та рівнів розвитку професійних криз; опанування керівниками освітніх закладів методик психодіагностики та самодіагностики професійних криз; дослідження прояву психологічних особливостей та специфіки професійних криз керівників освітніх закладів на основі їхньої гендерної ідентичності; виявлення впливу соціально-демографічних чинників на подолання професійних криз на основі гендерного підходу; оволодіння технологіями активного соціально-психологічного навчання для подолання професійних криз керівниками освітніх організацій на гендерних засадах.

Прослухавши тренінг, слухачі мають *знати*: зміст та специфіку психологічних особливостей прояву професійних криз керівників освітніх закладів з урахуванням гендерного аспекту; методики психодіагностики професійних криз керівниками освітніх закладів; зміст інтерактивних технологій, спрямованих на подолання професійних криз керівниками освітніх організацій на основі гендерного підходу.

Вивчення тренінгу передбачає розвиток у слухачів *умінь*: аналізувати психологічні передумови виникнення професійних криз як власних, так і персоналу освітніх закладів на основі гендерного підходу; діагнос-

тувати психологічні особливості професійних криз та використовувати обґрунтовані методи їх вивчення з урахуванням гендерної ідентичності керівників освітніх закладів; виявляти соціально-психологічні чинники професійних криз та визначати технології конструктивного їх подолання.

Тренінг містить три змістові модулі: Модуль 1. Психологічні основи дослідження проблеми професійних криз керівників освітніх закладів: гендерний підхід. Модуль 2. Методики дослідження проявів професійних криз керівників освітніх закладів на основі їхньої гендерної ідентичності. Модуль 3. Психологічні умови підготовки керівників освітніх закладів до подолання професійних криз на основі гендерного підходу.

Тренінг розраховано на 12 год (тематична дискусія – 2 год, практичні заняття з елементами тренінгу – 6 год, самостійна робота – 4 год).

Для розробки тренінгу «Психологічні умови підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів до подолання професійних криз на основі гендерного підходу» було використано технологічний підхід (Л. М. Карамушка) [7], який містить три блоки (змістовно-смісловий, діагностичний, корекційно-розвивальний), які описано нижче.

Модуль 1. Психологічні основи дослідження проблеми професійних криз керівників освітніх закладів: гендерний підхід

Тема 1. Основні підходи та принципи вивчення професійних криз особистості на основі гендерного підходу.

Мета полягає в розкритті гендерного аспекту ознайомлення керівників освітніх закладів з основними підходами щодо змісту й особливостей професійних криз та виявлення психологічних проблем підготовки керівників освітніх закладів щодо подолання професійних криз в умовах трансформації освіти.

Питання для обговорення:

1. Поняття «професійна криза» особистості в умовах соціально-економічної трансформації суспільства: гендерний аналіз.
2. Основна характеристика професійних криз керівників освітніх закладів на засадах гендерної рівності.
3. Вплив соціально-демографічних чинників на подолання професійних криз керівниками освітніх закладів: на основі гендерного підходу.
4. Психологічні проблеми підготовки керівників освітніх закладів до подолання професійних криз в умовах трансформації післядипломної педагогічної освіти.

Модуль 3. Психологічні умови підготовки керівників освітніх закладів до подолання професійних криз на основі гендерного підходу.

Тема 2. Психологічні технології подолання професійних криз керівниками освітніх організацій на основі гендерного підходу (практичне заняття з елементами тренінгу, 6 год).

Мета цього заняття – формування у керівників освітніх закладів психологічної компетентності для подолання професійних криз на основі гендерного підходу.

Завдання заняття:

- 1) засвоєння керівниками освітніх закладів знань про зміст та психологічні особливості професійних криз: гендерний аспект;
- 2) оволодіння керівниками освітніх закладів методиками діагностики та самодіагностики психологічних характеристик, необхідних для конструктивного подолання професійних криз залежно від їхньої гендерної ідентичності;
- 3) оволодіння керівниками освітніх закладів уміннями і навичками конструктивного подолання професійних криз на засадах гендерного підходу.

Зміст заняття розгортається шляхом поєднання основних компонентів психолого-педагогічної програми й

інтерактивних технік, які використовуються для представлення кожного із визначених компонентів.

Структура тренінгового заняття:

- вступ;
- *змістово-смісловий компонент тренінгу*: «Зміст та психологічні особливості професійних криз: гендерний аспект»;
- *діагностичний компонент тренінгу*: «Діагностика проявів психологічних особливостей керівників освітніх закладів, необхідних для конструктивного подолання професійних криз на основі їхньої гендерної ідентичності»;
- *корегуально-розвивальний компонент тренінгу*: «Розвиток у керівників освітніх закладів умінь та навичок, які допомагають конструктивному подоланню професійних криз на основі гендерної рівності»;
- *підведення підсумків тренінгу*.

Зміст тренінгового заняття:

Вступ до заняття:

Вправа «Знайомство». Учасникам заняття пропонується познайомитися.

Криголам: «Упродовж останнього року я відчував на собі вплив таких ознак професійних криз...».

Вивчення очікувань (заповнення індивідуальних робочих аркушів з наступним груповим обговоренням): «Мої очікування щодо заняття» (учасники дають відповіді на три запитання: «Чому я беру участь у занятті?», «Які знання я хочу отримати?», «Якими практичними навичками я хочу оволодіти?»).

Міні-презентація: «Що ми сьогодні робитимемо разом?» (визначення мети й завдань заняття та його загального формату).

Групове обговорення: «Як ми організуємо свою роботу?».

«Мозкова атака»: «Визначення правил групової роботи (визначення правил міжособистісної взаємодії та спільної роботи в групі)».

Розглянемо більш детально зміст розробленої програми тренінгового заняття.

Блок 1. Змістово-смісловий компонент програми. «Зміст та психологічні особливості професійних криз: гендерний аспект».

Метод незавершених речень (із подальшим груповим обговоренням): «Професійні кризи – це...», «Професійні кризи керівників освітніх закладів – це...».

«Мозкова атака» (робота в парах): «Позитивні та негативні наслідки професійних криз у навчальних закладах» (класифікація позитивних і негативних змін) тощо.

Проведення групової роботи: «Визначення гендерних уявлень керівників освітніх організацій щодо професійних криз особистості».

Мульти-презентація (міні-лекція). Характеристика основних видів професійних криз керівників освітніх закладів на основі гендерного аналізу. Виконання комплексу вправ до блоку 1.

Орієнтовний комплекс вправ для Блоку 1.

Вправа 1. «Визначення гендерних уявлень керівників освітніх організацій про професійні кризи»

Завдання: виявити індивідуальні гендерні уявлення про «типово жіночі» та «типово чоловічі» ознаки професійних криз: а) якості особистості; б) професійні ролі (професії); в) психологічні установки тощо.

Вправа 2. «Перевертні» (з подальшим обговоренням)

Завдання: виявлення «типово чоловічих» і «типово жіночих» якостей та вивчення гендерних очікувань суспільства щодо особистості керівників; скасування неусвідомлених «міфів про те, що жінки й чоловіки – це різні світи» і про «вроджені розходження статей» в суспільстві.

Вправа 3. Групова робота. Обговорення поняття «Гендерні стереотипи щодо уявлень керівників освітніх закладів про професійні кризи особистості».

Завдання: формування знань щодо сутності понять «криза», «професійна

криза», «професійна криза керівника загальноосвітнього закладу освіти» на основі гендерного підходу.

Вправа 4. Групова дискусія «Хто формує гендерні стереотипи?»

Завдання: сформувати уявлення про інституції гендерної соціалізації й гендерних технологій.

Вправа 5. Групова дискусія «Навіщо гендерна рівність потрібна чоловікам-керівникам і жінкам-керівникам?».

Завдання: – орієнтувати учасників заняття на соціальне проектування, неминучим етапом якого є гендерна експертиза, розвиток критичного мислення.

Блок 2. Діагностика проявів психологічних особливостей керівників освітніх закладів, необхідних для конструктивного подолання професійних криз на основі їхньої гендерної ідентичності.

Психологічний практикум.

Визначення провідних детермінант професійних криз керівників освітніх закладів за допомогою «Психобіографічної анкети» [6].

Дослідження знань психологічної обізнаності керівників освітніх закладів про кризи керівників закладів освіти за допомогою авторських анкет [6] «Діагностика рівня обізнаності керівників освітніх організацій щодо особистісно-професійних криз особистості», «Визначення особливостей професійних криз керівників освітніх закладів», методика «Особистий профіль кризи» [5].

Блок 3. Корегувально-розвивальний компонент тренінгу: «Розвиток у керівників освітніх закладів умінь та навичок, які допомагають конструктивному подоланню професійних криз».

Групова дискусія: «У яких сферах суспільство чекає різної поведінки від чоловіків-керівників і жінок-керівників у проявах професійних криз? Чи існує специфіка в поведінці керівників-чоловіків і керівників-жінок у проявах професійних криз?».

Груповою роботою. Обговорення проблеми «Прояви гендерних стереотипів у діяльності керівників закладів освіти в умовах соціально-економічних криз залежно від статі».

Творча проектна робота з наступним обговоренням: «Як протистояти професійній кризі керівникам загальноосвітніх навчальних закладів залежно від статі».

Виконання комплексу орієнтовних вправ до блоку 3» [5; 6].

Підведення підсумків

- Рефлексивний аналіз: «Що дав мені тренінг?».
- Анкетне опитування: «Які форми роботи на тренінгу мені найбільше сподобалися?», «Оцінка ефективності тренінгу».
- Побажання учасників один одному власних позитивних рис особис-

тості, які забезпечують можливість конструктивно й ефективно діяти у своїй професійній діяльності.

Висновки

Таким чином, подано зміст та структура тренінгу «Психологічні умови підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів до подолання професійних криз на основі гендерного підходу» та показано доцільність використання його в системі післядипломної педагогічної освіти. Перспективи подальшого дослідження пов'язані з вивченням ефективності проведеного тренінгу щодо підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів до подолання професійних криз в умовах післядипломної педагогічної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексеева Л.Ф. Психическая саморегуляция активности личности / Л. Ф. Алексеева // Психологические механизмы регуляции активности личности : [сб. науч. трудов / ред. В.Г. Леонтьев]. – Новосибирск : Изд-во НГПУ, 2001. – Ч.1. – С. 26–41.
2. Бондарчук О. І. Соціально-психологічні основи особистісного розвитку керівників загальноосвітніх навчальних закладів у професійній діяльності : монографія / О. І. Бондарчук. – К. : Наук. світ, 2008. – 318 с.
3. Донченко Е. А. Личность: конфликт, гармония / Е. А. Донченко, Т. М. Титаренко. – К., 1989.
4. Малых-Пых И.Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях / И. Г. Малых-Пых. – М. : Эксмо, 2008. – 928. – (Новейший справочник психолога).
5. Москальова А.С. Підготовка керівників освітніх закладів до попередження професійних криз особистості : спецкурс / А. С. Москальова; НАПН України, ДВНЗ «Ун-т менедж. освіти». ін.-т післядиплом. пед. освіти. – К., 2010. – 28 с.
6. Москальова А.С. Психологічна підготовка керівників освітніх закладів до подолання професійних криз: гендерний аспект : спецкурс для слухачів очно-дистанц. форми навчання в системі після диплом. пед. освіти / А. С. Москальова; НАПН України, Ун-т менедж. освіти. – К., 2011. – 36 с.
7. Технологія роботи організаційних психологів : [навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. та слухачів інт-тів післядиплом. освіти] / за наук. ред. Л. М. Карамушки. – К. : ІНКООС, 2005. – 366 с.